

مهدی هادوی

رئیس دادگستری قم

مسئولیت جزائی در قانون مطبوعات

قانون عبارت از مقرراتی است که برای اداره شئون جامعه وضع میگردد. این مقررات در ضمن اینکه باید با اوضاع و احوال اجتماع منطبق باشد میبایست بنحوی تدوین گردد که تغییر و تبدیل آن کمتر مورد نیاز واقع شود. خصوصاً آنجا که پای حقوق ثابت اشخاص و آزادیهای فردی در میان است لزوم ثبات قانون بیشتر محسوس میگردد.

علاوه بر موارد مذکور عدم ابهام نیز در قانون امر مهمی است. قانون مبهم احیاناً مورد استفاده قرار گرفته در جهت مخالف آنچه که وضع آن مورد نظر بوده است بکار خواهد رفت. قانون باید حائز شرایط دیگری نیز باشد که در کتب حقوقی از آن یاد میشود و ما را اکنون نیازی به بحث در آن نیست و چیزی که ضمن نوشته ما نسبت بقانون مطبوعات یاد آوری خواهد شد فقط ابهام قانون مزبور در خصوص مسئولیت جزائی است.

اشخاصی را که در این قانون از نظر جزائی مسؤل شناخته شده اند میتوان بدو قسمت کرد:

اول - کسانی که مسئولیت آنان مستقیماً ناشی از مطبوعات است که عبارت از صاحب امتیاز - ناشر - مدیر - سردبیر و نویسندگان.

دوم - کسانی که بطور غیر مستقیم مسئولیت آنها بمطبوعات مرتبط میشود که عبارت از اعضاء هیئت منصفه سیانشند و ما در این مقاله فقط از دسته اول نام خواهیم برد.

مسئولیت صاحب امتیاز

طبق ماده ۲ و ۳ قانون مطبوعات «هر کس در انتشار روزنامه یا مجله خود از نام یا سرلوحه روزنامه دیگر تقلید نماید که سوء استفاده محسوب میشود بتقاضای شاکی خصوصی از پانصد تا پنج هزار ریال جزای نقدی و تعطیل روزنامه یا مجله محکوم خواهد شد. . . . «و طبق تبصره ذیل همین ماده «روزنامه هائیکه بر طبق مقررات این قانون توقیف بشوند نمیتوانند به اسامی دیگر و با همان سبک و اسلوب منتشر شوند و در صورت تخلف از این ماده روزنامه یا مجله ای که بجای روزنامه یا مجله توقیف شده انتشار یافته است نیز بترتیب فوق توقیف میشود. کسانی که روزنامه یا مجله خود را بجای روزنامه یا مجله توقیف شده منتشر نمایند بحبس تادیبی از یکماه تا سه ماه و جریمه نقدی از یکهزار تا ده هزار ریال محکوم میشوند و امتیاز آنان نیز باطل میگردد.»

طبق ماده ۲۶ «هر صاحب امتیاز بر خلاف سواد ۲ یا ۳ یا ۴ یا ۵ یا ۶ یا ۷ یا ۸ یا ۹ و یا تبصره یک ماده ۳ و تبصره ۳ ماده پنجم این قانون مبادرت بانشار روزنامه کند بپرداخت ده هزار تا پنجاه هزار ریال محکوم میشود.

موادیکه در ماده ۲۶ ذکر شده و برای تخلف از آن مجازات قائل گردیده است مربوط بشریفاتی است که صاحب امتیاز بدون رعایت آن حق انتشار روزنامه را ندارد و علاوه بر این مجازات عدم رعایت حق جوابگوئی (ماده ۹) نیز در همین ماده ذکر شده است. بماده ۲۶ دوایراد وارد میباشد:

اول آنکه قسمتی از ماده ۲ مربوط یاساس امتیاز روزنامه است بنابراین اگر کسی بدون امتیاز روزنامه نشر بدهد باید طبق ماده ۲۶ از نظر اینکه ناظر بماده ۲ میباشد تعقیب گردد ولی چنین کسی که اساساً امتیاز روزنامه را تحصیل نکرده است نمیبایست از او بنام صاحب امتیاز یاد میشد. و اگر بگوئیم کسانی که روزنامه ای بدون امتیاز نشر دهند مشمول این ماده نخواهند بود - زیرا صراحة صاحب امتیاز را قابل تعقیب شناخته نظری است که شاید بتوان مورد بحث قرار داد.

دوم آنکه تبصره ۳ ماده پنجم قانون مطبوعات تکلیفی برای صاحب امتیاز معین نکرده است تا تخلف از آن جرم بشمار آید. تبصره مذکور باین شرح است: « وزارت کشور دفتری ترتیب خواهد داد که در آن نام روزنامه و مجلاتی که امتیاز آنها صادر شده است بامشخصات هر یک ثبت نماید.»

این مجازات از شکفت آورترین مجازات هاست زیرا اگر وزارت کشور مرتکب تخلفی شد صاحبان امتیاز روزنامه ها و مجلات مورد تعقیب قرار خواهند گرفت.

شاید کسانی بگویند که تخلف از تبصره ۱ ماده ۹ و تبصره ۳ ماده پنجم رویهم قابل مجازات است و سیاق عبارت و منطوق ماده را بشهادت آورند - ولی گذشته از اینکه این توجیه منطقی نیست باز ایراد فوق بجای خود باقی خواهد ماند.

من هرچه کوشیدم که برای این موضوع راه حلی بیابم توفیق نیافتم مگر اینکه تصور شود در ذکر شماره ماده یا تبصره در مجموعه قوانین و روزنامه رسمی اشتباهی رخ داده است.

مورد دیگری نیز موجود است که مربوط بمسئولیت کسی است که قبلاً صاحب امتیاز نشریه ای بوده و اکنون امتیاز آن لغوشده است. طبق تبصره ذیل ماده ۲۷ چنین کسی حق ندارد بهیچ عنوان خود را روزنامه نگار معرفی کند و در صورت تخلف بجزس تأدیبی از ۲ تا ۶ ماه محکوم خواهد شد.

اگر کسی که قبلاً روزنامه نگار بوده حق نداشته باشد که خود را باین عنوان معرفی کند و تخلف از آن برای او جرم محسوب شود بطریق اولی کسی که اساساً روزنامه نگاری نکرده است نیز باید در صورت ارتکاب چنین عملی مستوجب تعقیب باشد ولی این قانون برای چنین شخصی قائل بمجازات نشده است و در قوانین دیگر هم عنوانی که مشمول این مورد گردد دیده نمیشود - بنابراین کسانی که خود را روزنامه نگار معرفی کنند بدون اینکه سابقه ای در این کار داشته باشند قابل تعقیب نخواهند بود.

مسئولیت مدیر

در این قانون تعریفی از مدیر یا سردبیر نشده، و حدود مسئولیت آنها مشخص نگردیده است و این امر از نواقص قانون مورد بحث ماست. فقط با توجه بشق ۱ ماده چهارم که میگوید: نام و نام خانوادگی صاحب امتیاز و همچنین نام و نام خانوادگی مدیر یا سردبیر جداگانه داشته باشد. . . . « معلوم میشود که اگر نشریه مدیر و سردبیر جداگانه نداشته باشد مسئولیت مدیر و سردبیر با صاحب امتیاز خواهد بود:

مسئولیتی که در این قانون صراحة برای مدیر پیش بینی شده چنین است:

ماده ۱۷ - هرگاه در روزنامه یا مجله یا هرگونه نشریه دیگر مقالات یا مطالب توهین آمیز و یا افترا و برخلاف واقع و حقیقت خواه بنحو انشاء یا بطور نقل نسبت بشخص اول روحانیت و مراجع مسلم تقلید درج شود مدیر روزنامه یا نویسنده هر دو مسؤل و هر یک از یکسال تا سه سال بحبس تأدیبی محکوم خواهد شد و رسیدگی باین اتهام تابع شکایت مدعی خصوصی نیست.

مسئولیت ناشر

در این قانون فقط یکبار از ناشر نامبرده شده است و آن در ماده بیست میباشد:

ماده ۲ - هر یک از افراد مردم اعم از مأمورین رسمی یا غیر آنها که در روزنامه ها یا مجله یا هر نوع نشریه دیگر مندرجاتی مشتمل بر تهمت و افترا و یا فحش و الفاظ رکیک و یا نسبت های توهین آمیز در زندگانی خصوصی و یا هتک شرف و ناموس و امثال آن نسبت بخود مشاهده نماید میتواند از نویسنده یا ناشر آن بدادسرا یا بدادگاه محل اقامت خود شکایت نماید مرتکب بدو ماه تا شش ماه حبس تأدیبی یا از ده هزار تا پنجاه هزار ریال جریمه نقدی محکوم خواهد شد و در صورت استرداد شکایت شاکی خصوصی تعقیب موقوف خواهد شد.

در این قانون تعریف نشده که ناشر روزنامه و مجله چه کسی است. آیا همان مدیر است؟ یا صاحب امتیاز میباشد؟ و یا سردبیر را ناشر گویند؟ و یا اینکه ناشر غیر از اینهاست؟ و باز معلوم نیست که چرا در ماده ۱۷ نویسنده و مدیر مسؤل دانسته شده و در اینجا نویسنده یا ناشر. هیچ دلیل معقول و منطقی برای توجیه این امر وجود ندارد مگر اینکه معتقد شویم ناشر همان مدیر روزنامه است در حالیکه دلیل یا قرینه ای که وافی باشد برای این عقیده در دست نداریم. شاید فقط ناشر کتاب مورد نظر قانونگذار بوده است ماده ۳ نیز ظاهراً در مورد مسئولیت ناشر است. طبق این ماده هر کس مقاله ای مضربه اساس دین حنیف اسلام انتشار دهد بیکسال تا سه سال حبس تأدیبی محکوم میشود ماده دیگری را هم میتوان در مورد مسئولیت ناشر ذکر کرد که باین شرح است ماده ۱۹ - در جرائمی که ذیلا ذکر میشود:

الف - انتشار مقالات مضر بعبثت عمومی و یا مضر باخلاق حسنه

ب - انتشار صور تبیحه

ج - انتشار آگهیها و یا عکسهائی مخالف اخلاق حسنه و آداب و رسوم ملی

د - انتشار مذاکرات سری محاکم دادگستری و یا انتشار تحقیقات و تصمیمات مراجع قضائی که انتشار آنها ممنوع است.

مرتکب بتأدیه یکهزار تا ده هزار ریال غرامت محکوم خواهد شد.

در این دو ماده انتشار بعضی نوشته ها و عکس ها جرم دانسته شده بنا بر این مرتکب

را باید انتشار دهنده دانست ولی باز هم این اشکال پیش میآید که ناشر کیست ؟

مسئولیت نویسندگان

مسئولیت نویسندگان در موارد متعددی پیش بینی شده است که باین شرح میباشد

ماده ۱۱ - کسانی که بوسیله نشر مقالات یا جعل اخبار در مطبوعات مرتکب

جرائم ذیل شوند بحبس تأدیبی از ۶ ماه تا دو سال محکوم میشوند

الف - کسانی که مردم را صریحاً تحریص و تشویق به خرابکاری و آتش سوزی و

قتل و غارت و سرقت نمایند.

ب - کسانی که افسران و افراد ارتش را بنا بر فرمانی و عدم انقیاد احکام نظامی

ترغیب و تشویق کنند.

در موارد مذکور در این ماده چنانچه تحریص و ترغیب مؤثر واقع شود و جرائم

منظور اتفاق افتد اشخاص مذکور در بند الف و ب بمجازات محکوم خواهند شد که در قانون

مجازات عمومی برای معاون جرم پیش بینی شده است.

ماده ۱۲ - اشخاصی که دستورهائی محرمانه نظامی و اسرار ارتش و یا نقشه قلاع

و استحکامات نظامی را در زمان جنگ بوسیله مطبوعات فاش و منتشر کنند بحبس مجرد

از دو تا پنج سال و چنانچه در زمان جنگ نباشد بیش از دو سال محکوم میشوند

ماده ۱۳ - هر کس بوسیله روزنامه یا مجله مردم را صریحاً بارتکاب جنحه یا

جنایتی بر ضد امنیت داخلی و یا خارجی مملکت که در قانون مجازات عمومی پیش بینی

شده است تحریص و تشویق نماید در صورتیکه اثری به آن مترتب شده باشد بمجازات

معاونت همان جرم محکوم خواهد شد و در صورتیکه اثری بر آن مترتب نشود بیک ماه تا

سه ماه حبس تأدیبی بعلاوه به پرداخت دوهزار ریال تا بیست هزار ریال غرامت محکوم

خواهد شد.

ماده ۱۴ - هر کس بوسیله مطبوعات از جرائم مذکور در مواد فوق و یا مرتکب

آن اعمال بنحوی از انحاء تقدیر و تمجید کند بجریمه نقدی از پنجهزار تا پنجاه هزار ریال

محکوم میشود.

ماده ۱۶ - هر کس بوسیله روزنامه یا مجله یا هر نوع نشریه دیگر مقام سلطنت یا شخص شاه یا ملکه یا بولیمهد توهین کند از یک تا سه سال حبس تأدیبی محکوم میشود تبصره - مجازات توهین به خاندان سلطنت (پدر - مادر - اولاد - برادر - خواهر یا پادشاه) از سه ماه تا یکسال حبس تأدیبی خواهد بود.

ماده ۱۷ - (متن آن قبلاً ضمن بیان مسئولیت مدیر درج شد).
ماده ۱۸ - هر کس بوسیله مطبوعات نسبت بر رئیس یا نماینده سیاسی مملکت خارجی که با ایران روابط دوستانه دارد توهین نماید طبق بند دوم ماده ۸۱ قانون مجازات عمومی محکوم میشود مشروط بر اینکه در آن مملکت نیز در موارد مذکور نسبت با ایران معامله متقابل شود.

ماده ۲۰ - (متن آن قبلاً ضمن بیان مسئولیت ناشر درج شد)

ماده ۲۱ - هر کس بوسیله مطبوعات دیگری را تهدید بهتک شرف یا حیثیت یا افشاء سری نماید در صورتیکه ثابت شود این تهدید برای استفاده مادی یا تقاضای انجام امری یا خودداری از انجام امری بوده است بحسب تأدیبی از سه ماه تا یکسال و پرداخت غرامت از یکهزار ریال تا پنجاه هزار ریال محکوم خواهد شد.

ماده ۲۲ - هر کس به وسیله روزنامه یا مجله و یا نشریه هیئت وزراء یا هیئت نمایندگان و یا هیئت قضات را مورد افترا و توهین قرار دهد بدون شکایت شاکی خصوصی مورد تعقیب قرار خواهد گرفت و چنانچه توهین و افترا بوزیر یا معاون یا یکی از نمایندگان مجلسین یا یکی از قضات یا یکی از مستخدمین دولت اعم از اداری - لشگری و اعضاء دیوان محاسبات و یا افراد عادی باشد با شکایت شاکی خصوصی مورد تعقیب واقع خواهد شد. چنانچه اسناد دهنده در بازپرسی نتوانست دلایل و مدارک کافی برای توجه اتهام به وزیر یا معاون یا نمایندگان مجلسین یا قضات ارائه دهد متهم طبق ماده ۱۶۳ قانون مجازات عمومی مجازات خواهد شد و در مورد سایر افراد با ستناد ماده ۲۶۹ مقرری مجازات خواهد شد.

ماده ۲۳ - هر کس بوسیله مطبوعات به اقلیت‌های مذهبی مصرح در قانون اساسی یا نژادی ساکنین ایران برای تولید نفاق و اختلاف یا بغض و کینه میان سکنه مملکت اهانت نماید و یا آنان را بایجاد دشمنی و نفاق نژادی و یا مذهبی تحریص کند بیکماه تا شش ماه حبس تأدیبی و یا پرداخت پانصد تا پنج هزار ریال غرامت محکوم خواهد شد.
ما تمام مواد فوق را در ضمن مسئولیت نویسنده ذکر کردیم در حالیکه میتوان گفت برخی از این مواد مربوط به نویسنده نیست ولی ما از نظر ابهام آن در اینجا متعرض آن نگردیدیم.

در صدر ماده ۱۱ نوشته شده کسانی که بوسیله نشر مقالات یا جعل اخبار در مطبوعات مرتکب یکی از جرائم ذیل شوند

پس از این شرح خواننده انتظار دارد جرائمی را که مورد نظر قانونگذار است ملاحظه کند ولی برخلاف انتظار در دنباله آن بجای احصاء جرم‌ها بشرح ذیل باحضاء مجرمان پرداخته شده است.

الف - کسانی که مردم را صریحاً تعریض و تشویق به خرابکاری و آتش سوزی و قتل و غارت و سرقت نمایند.

ب - کسانی که افسران و افراد ارتش را بنا فرمائی و عدم انقیاد واحکام نظامی ترغیب و تشویق کنند. در حالیکه اثر بتزئیب زیر نوشته میشد صحیح تر بود.

الف - تعریض و تشویق صریح مردم به خرابکاری و آتش سوزی و قتل و غارت و سرقت

ب - ترغیب و تشویق افسران و افراد ارتش بنا فرمائی و عدم انقیاد نسبت باحکام

نظامی

بهر صورت مشخص نیست که در این ماده مسئول نویسنده ایست که مقاله را برای نشر روزنامه میفرستد و یا کسی است که آنرا نشر میدهد و خلاصه اینکه ناشر مسئول است یا نویسنده؟ و آیا میتوانیم ناشر روزنامه را هم مانند ناشر کتاب بدانیم - و از نظر اینکه ناشر کتاب هیچ دخالتی در تنظیم مندرجات آن ندارد ناشر روزنامه را هم کسی بدانیم که پس از تنظیم مطالب روزنامه وظیفه او شروع میشود چاپ و انتشار آنرا بعهده دارد؟ بنظر نگارنده قبول این عقیده از نظر مسئولیت جزائی در قانون مورد مطالعه ما منطقی نیست. در ماده ۱۲ هم همین اشکالات وجود دارد.

از مفهوم مواد ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۸ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ اینطور استنباط میشود که در جرائم مذکوره در آن مواد مسئول نویسنده است ولی منطوق دو ماده ۱۷ و ۲۰ مسئول را بدون ابهام معین کرده است. (صرفنظر از ابهامی که در مورد فقط «ناشر» و ایرادی که در جمله «مدیر روزنامه یا نویسنده هر دو مسئول» وجود دارد.

در ماده ۲۲ مجازات افترا و توهین را ذکر کرده است در حالیکه بهتر بود «افترا یا توهین» نوشته میشد تا از اشکالاتی که در تغییر پیش میآید جلوگیری میکردند. همچنین قسمتی از جرائم مندرج در ماده ۲۰ با بعض جرم‌های مذکور در ماده ۲۲ از نظر مصادیق مشترک است. مثلاً توهین و افترا نسبت باشخاص عادی در هر دو ماده ذکر شده است ولی مجازات آن با یکدیگر فرق دارد و اگر بگوییم که در ماده ۲۲ توهین و افترا مجتمعا جرم است - اشکالات دیگری ایجاب میشود.

ماده دیگری که باید مورد توجه قرار گیرد ماده ۲۷ میباشد که باین شرح است «مطبوعاتیکه در آن دستور ماده ۶ مراعات نشده باشد از یک تا سه هزار ریال محکوم میشود و در صورتیکه نام چاپخانه یا سایر نامهای مذکوره در ماده ۶ برخلاف چاپ شده باشد مرتکب بمجازات دو تا شش ماه حبس تأدیبی محکوم میشود.»

ماده ۶ مربوط بذکر نام و نام خانوادگی صاحب امتیاز و مدیر و سردبیر و محل اداره نشریه و نام و نشانی چاپخانه است منطوق ماده حاکیست که اگر این موارد رعایت نشود روزنامه یا مجله بیک تا سه هزار ریال محکوم میشود آیا ترتیب نگارش قوانین جزائی که آزادی افراد را سلب میکند - اینست که چنین جملاتی در آن درج شود و برای مطبوعات مجازات تعیین گردد؟ آیا هیچیک از قوانین جزائی جهان متمدن جمادات را مجازات کرده است که مقننین ما چنین کرده اند؟ ممکن است این ماده را تعبیر و تأویل کرد ولی در هر صورت باید توجه داشت که چون قوانین جزائی مربوط بسلب حقوق اساسی افراد و آزادیهای فردی است میبایست صریح و روشن باشد.

اما در این قانون گذشته از ایرادات فراوانی که بر عبارات و استعمال لغات و طرز ترکیب کلیات آن وارد است مسلماً کسی که باید مجازات شود - جز در چند مورد بصراحت معین نشده است.

